

III.A MAGYAR SZOCIOLÓGIA ELMÚLT HÁROM ÉVTIZEDE¹

A rendszerváltás óta eltelt három évtizedben a magyar szociológiai kutatásokat két fontos trend jellemezte. Egyrészt jelentősen megszaporodtak a szociológiai kutatásoknak otthont adó intézmények: egyetemi tanszékektől az adott projektekre szerveződő kutatócsoportokig és a civil szervezetekhez kapcsolódó műhelyekig számos intézményben fontos – nemegyszer újító kutatások zajlottak, legfőképp az átmenet szerteágazó témakörében. Másrészt tematikájában bővült a szociológiai kutatások köre, nem egy új elágazásnak és a nagyobb témakörökről leváló és lassan önállósodó kutatási kezdeményezésnek adva teret. Az összefoglalónkra rendelkezésre álló terjedelem sajnos nem teszi lehetővé, hogy e gazdagságot mélységeiben megmutathassuk. Ezért választanunk kellett olyan rendezőelveket, amelyek mentén a főbb kutatási irányokat és legfontosabb eredményeiket bemutatathatjuk. Úgy döntöttünk, hogy a kutatások vonatkoztatási kereteihez igazodunk, és összefoglalónkat *a makro-, illetve mikro társadalmi viszonyok* problematikái köré rendezzük. E két nagy területen azokra az általánosabb kérdésfeltevésekre összpontosítunk, amelyek több rokon vizsgálódást inspiráltak, többféle metodikát mozgósítottak, és új eredményeikkel utat nyitottak további új kutatásoknak mindenekelőtt a társadalmi struktúra átalakulása, az állam és a piac közötti viszony, és a kisközösségi kapcsolatokban bekövetkezett változások feltárása terén. Ugyanakkor még így istovábbi alapvető lehatárolásokat kellett tennünk. Le kellett mondanunk a hazai szociológia nemzetközi kapcsolatainak és beágyazottságának közelebbi tárgyalásáról, így az e kutatásokhoz kötődő módszertani újítások és fontos komparatív eredmények bemutatásáról.

Másrészt legfeljebb az említések szintjén térhettünk ki tudományágunk interdiszciplináris teljesítményeire, pedig a multidiszciplinaritás és a tudományterületeken átvívelő interdiszciplinaritás igen termékeny, új kérdésfeltevésekkel és eredményekkel gazdagította a szociológiai vizsgálódásokat. Csak remélhetjük, hogy egy későbbi, részletező áttekintés ezekre is kitérhet majd.

Makro-társadalmi viszonyok

Társadalmi struktúra, társadalmi egyenlőtlenségek

A struktúra kutatás – felölelve az időbeni összehasonlításra is alkalmas rétegződés- és mobilitás vizsgálatokat – az 1960-as évek végétől a magyar szociológia nemzetközileg beágyazott és elismert kutatási iránya volt. A korszak sztenderd nemzetközi módszereit használva, nagymintás felvételek részletes és árnyalt elemzéseivel mutatta be a hetvenes és nyolcvanas évek társadalmának szerkezetét, az egyenlőtlenségeket, azok sokdimenziós rendszerét és meghatározó dimenzióit, valamint a mobilitás kutatás több generációjának a módszereivel mért mobilitási tendenciákat. E kutatásokat az iskolarendszer egyenlőtlenségekre gyakorolt hatásának, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségeknek és a szegénységnek a leírása, a területi és települési egyenlőtlenségek részletező kimutatása egészítette ki. A rendszerváltást megelőző évek struktúraelemzései egyértelműen jelezték a

¹ Irta Szalai Júlia: az anyag összeállításában közreműködött: Csepeli György, Kovách Imre, Neményi Mária és Takács Károly.

piaci folyamatok társadalmi következményeit, a szocialista kor társadalmának felbomlási folyamatát, egyfajta polgárosodás megindulását, a társadalmi és kulturális tökefajták növekvő szerepét az egyenlőtlenségek rendszerében.

A rendszerváltás időszaka egyedülálló kihívást hozott a struktúra- és egyenlőtlenség kutatásokban: egyidejűleg volt szükség a gyorsütemű társadalmi változások regisztrálására és a kibontakozó új társadalomszerkezet vizsgálatára. A szociológia képes volt, in statu nascendi, megalapozott kutatásokkal reagálni a gazdasági, politikai és kulturális elitek cserélődésére és cirkulációjára, a tőkével rendelkező csoportok felemelkedésére, a kisebb és nagyobb vállalkozások tömeges megjelenésére, ugyanakkor a növekvő területi, települési egyenlőtlenségekre, a munkanélküliségre, az elszegényedésre, és a pozícióhoz, illetve a faji hovatartozáshoz kapcsolódó kirekesztő mechanizmusok feltárására is.

A konkrét társadalmi folyamatok elemzése mellett az új társadalmi struktúra jellegéről is vitákkal övezett elemzések indultak. Az állam szerepének leépítésével a szocialista redistribúcióra visszavezethető társadalmi különbségek csökkenésétől és a piacgazdaság révén keletkező új egyenlőtlenségek együttes hatásától eleinte kiegyensúlyozottabb egyenlőtlenségi rendszert vártak a kutatók, de gyorsan bebizonyosodott, hogy a piacgazdasági átmenet inkább az egyenlőtlenségek növekedéséhez vezet. Az új társadalomszerkezet egyik kulcskérdése a politikai és gazdasági elitek kialakulása és stabilizálódása. A politikai hatalom szelekciós folyamatainak és a hatalomban lévők legfontosabb szociológiai jellemzőinek feltárásán túl különösen a (nagy)tőkések és a gazdasági elit más csoportjai, a vezető menedzserek eredete, összetétele, a gazdasági ágazatok és a magán, állami, multinacionális és korporatív tökefajták szerinti tagozódása váltott ki vitákat. Az ezredfordulóra egyértelművé vált egy magyar nagytőkés csoport létrejötte, anyagi és társadalmi stabilizálódása, ami inkább volt az új társadalomszerkezet, mint a szocialista rendszer második gazdaságában szerzett tapasztalatok és az anyagi töke felhalmozásának a következménye. Míg közvetlenül a rendszerváltást követő kutatások a nyolcvanas évek vállalatvezetőinek és kisebb részben avolt hatalmi elit tagjainak a masszív feltűnését regisztrálták az új tőkésosztályban, egy évtizedelteltével a gazdasági elit eredetét tekintve is sokkal összetettebbé vált. A tőkével rendelkezők megjelenése a magyar társadalomszerkezetben az egyenlőtlenségek formatív dimenzióinak a kibővítését hozta magával a strukturális viszonyok elemzésében. A gazdasági, társadalmi és kulturális tőkék átválthatósága más típusú tőkékké, valamint a hatalom és társadalom korábban tudott, de gyakorlatilag nem kutatható kérdésköre a társadalomszerkezet elemzésének meghatározó részévé vált.

A kilencvenes évek gazdasági, társadalmi és hatalmi átalakulása egyenes úton vezetett az egyenlőtlenségek radikális növekedéséhez és nagy társadalmi csoportok hátrányainak akkumulálódásához. A győztesek és még inkább a vesztesek, az átalakulás társadalmi árának megismerése, a fizikai munkát végzők helyzetében bekövetkezett relatív és abszolút romlás feltérképezése, a tömeges munkanélküliség és a szegénység kutatása abban az értelemben még fontosabb irányultsága volt az új korszak szociológiájának, hogy míg a felül lévőkkel foglalkozó elemzésekből napjainkban már kevesebb születik, a társadalmi piramis aljára szorultak vizsgálata változatlanul a kiemelten fontos kutatási témák egyike, olyan fontos új hangsúlyokkal, mint a többszörös kirekesztettség, a faji alapú megkülönböztetés és – tágabban a diszkrimináció hatásmechanizmusainak vizsgálata. A kutatások rámutattak, hogy e viszonyok újratermelődését illetően a hazai társadalmi struktúra meghatározói között a disztribúció/redisztribúciónak és a piaci hatásoknak van elsődleges jelentősége – ami jelzi az állam és a piac közötti, számos ellentmondással terhelt viszonyrendszer mindmáig élő,

kiemelt hatását.

Az ezredforduló után három irányban folytatódtak a társadalomszerkezettel és az egyenlőtlenségekkel kapcsolatos elméleti és módszertani kutatások. A munkajelleg-csoportokkal kifejezett egyenlőtlenségi modellt használva, olyan fontos társadalmi folyamatokról születtek elemzések és megbízható adatok, mint például a jövedelmi, vagyoni különbségek, a szegénység, a területi, települési egyenlőtlenségek, a fogyasztás, az iskolai és társadalmi mobilitás, a középrétegek helyzetének differenciálódása, a munkaerőpiac szerkezeti átalakulása, és a család és gyermekvállalás változó tendenciái. A munkaerőpiaci pozíciót meghatározónak tekintő modell továbbfejlesztése a felgyorsult társadalmi változások hatékonyabb követésére olyan kihívás volt, amelyre több megoldást is kidolgoztak. Az egyika munkajelleg csoportok és struktúra modell kibővítése az új társadalmi csoportokkal és strukturális elemekkel. Ennek egy változata a nemzetközi EGP sémát követő, sokelemű rétegződés modell bevezetése, amelyben a munkaerőpiaci pozíció a korábbinál erőteljesebben kapcsolódik az iskolai végzettséghez. A normatív-funkcionalista rétegződés modell kidolgozása és a neomarxista osztálymodell alkalmazása a fiatalabb korosztályok válasza a hagyományos kutatási paradigma megújítására. Egy másik kutatói közösség a paradigmaváltást szorgalmazza, és a társadalmi integrációt tartja az új megközelítés alapfogalmának olyan modellt kidolgozva, amely egyszerre szolgál a társadalmi rétegződés és integráció kifejezésére. Az integráció mechanizmusainak (a redisztribúció rendszere, a politikai integráció, az értékek, a kapcsolatok, a területi integráció) a kutatásával a struktúra modell megújítására is alkalmas elemzési szempontokat ajánl. A státuszcsoportok ugyan eredetileg a nyolcvanas évek kutatása során keletkezett rétegződés modellel révén nyerték el rangos helyüket a struktúra-elemzési vizsgálatokban, de megújult elméleti és empirikus közelítéseik révén máig alternatívát kínálnak az egyenlőtlenségek méréséhez. Végül külön kiemelhető, hogy a legutóbbi két évtizedben elterjedt kapcsolatháló kutatások és Big Data elemzési módszerek is a hazai (és nemzetközi) rétegződés és a társadalmi erőforrás elemzés megújítását ígérik.

A társadalmi struktúra makroszintű kutatásához képest, megfordítva a prizmat, az intézményi és személyes, hálózati közvetítéseken keresztül kialakuló és megcsontosodó társadalmi különbségekhez, a társadalmi egyenlőtlenségek kérdésköréhez jutunk el. Itt elsősorban olyan kutatásokat említhetünk, amelyek azt vizsgálják, hogy a társadalom egésze számára demokratikus keretek között ideálisan univerzális hozzáférést biztosító nagy ellátó rendszerek lakhatás, oktatási-, egészségügyi-, szociális ellátó rendszer, a közszféra és a közbiztonság és a politikai rendszer különböző intézményei – milyen szisztematikus torzulásokat eredményeznek a különböző helyzetű társadalmi csoportok között. Az utóbbi két évtized kutatásai azokat a társadalmi nagycsoportokat vizsgálják, amelyek az egyenlőtlenségeket elszenvedik, és azt elemzik, hogy ezek a csoportok miképp szorulnak ki a hatalom, az anyagi és fizikai biztonság, a közügyekben való részvétel, a tudás és a kulturális önazonosság fenntartásának és továbbörökítésének lehetőségeiből. A rendszerváltást követően az egyenlőtlenségek újratermelődésével kapcsolatos szociológiai vizsgálatok egyértelműen kimutatták, hogy a különböző helyzetű társadalmi csoportok között a javak „perverz újraelosztása” a kasztosodás és gettósodás irányába torzította el és merevítette meg a társadalmi egyenlőtlenségeket a földrajzi és társadalmi térben egyaránt.

Az egyenlőtlenségek vesztesei: Szegény- és cigánykutatások

A szegénység és a magyarországi cigányság társadalmon kívülsége a szocialista ideológiai és politikai viszonyok közepette tabutémának számított. Ebben a környezetben különösen

nagy jelentősége volt Kemény István időben párhuzamosan végzett szegény- és cigánykutatásainak. A magyar viszonyokra adaptált Oscar Lewis-i megközelítésben Kemény és követői számára a szegénység fogalma az alacsony jövedelem szűkre szabott közelítését elméleti alapokon kitérítve a társadalomból kisodródó társadalmi csoportok életformáját és létük kényszerpályáit mutatta be.

Kemény István 1971-es úttörő jellegű (a hatalom által épp hogy eltűrt, de publikációs lehetőséget nem kapott) reprezentatív cigánykutatása szociológusok sorát indította el e kisebbségi csoport módszeres vizsgálatára, amivel egyúttal iskolát teremtett a közép-kelet-európai térség társadalomkutatása számára is. Kemény kutatásának módszertani vívmánya, hogy egyáltalán lehetővé tette a roma közösség több szempontú azonosítását és az annak megfelelő reprezentatív mintavételt. A több ízben megismételt országos romakutatások alapján nyilvánvalóvá vált, hogy csak analitikusan választható szét a társadalmi depriváció és a cigány/roma csoporthoz tartozás következtében elszenvedett többségi hátrányos megkülönböztetés. A kutatások megmutatták, hogy az iskolázottságban, munkaerőpiaci részvételben, térbeli elhelyezkedésben, a kapcsolati, gazdasági és politikai tőkékhez való hozzáférésben súlyosan korlátozott magyarországi romák egymást erősítő hátrányokat szenvednek el mindezekben a területeken. A romakutatások egyúttal utat nyitottak annak vizsgálatához is, hogy miként lehet értelmezni a romák helyét a magyar társadalomban. A „Kia cigány?”-vita résztvevői máig élő kérdéseket tettek fel arról, hogy a roma/cigány kisebbséghez való tartozást az etnikai vagy a szociális változók határozzák-e meg inkább. A vitát megnehezíti a többség diszkriminációs, előítéletes viszonyulása a roma kisebbséghez, amely a kirekesztést fenntartja és marginalizáltságukat újratemti. E tény bekalkulálásával a kritikai romakutatások új megközelítése nem a társadalmi többség nézőpontjából, hanem az érintettek szemszögéből vizsgálja a romák helyzetét és kitörési lehetőségeit – vagy azok kudarcát – a reziliencia (roma elit kutatások) vagy a romák politikai önszerveződésének esélyeire.

Roma tanulók az oktatási rendszerben

A kutatások jelentős köre az iskolarendszer működésén keresztül vizsgálta a roma tanulók kirekesztésének koronként változó mechanizmusait. E vizsgálatok alapján pontos képet tudunk alkotni a kulturális másság többségi leértékelésétől kezdve (fogyatékosná minősítés), a rendszerváltozást követően egyre inkább szelektív, szegregált iskolarendszer kialakulásáig. A kutatások egyhangzóan bizonyították, hogy a családi háttérük, etnikai hovatartozásuk és egyéni képességeik szerint különböző tanulók integrált oktatása mind a kisebbségi, mind a többségi tanulók számára előnyös. Ezeknek a kutatási eredményeknek a hatására oktatáspolitikai lépések is történtek: létrejött az oktatási integrációs hálózat, pedagógiai módszertani újításokat vezettek be, azonban a megváltozott kormányzati célok nyomán e prioritások háttérbe szorultak és az ígéretes folyamatok visszafordultak.

Az etnikai kisebbségi hovatartozás és a többségi társadalomnak az integrációt vagy éppen a marginalizációt elősegítő intézményei közötti kapcsolat nemzetközi kutatások központi kérdéseként is megfogalmazódott. Újfajta megközelítést jelentenek azok a kutatások, amelyekben a kelet-közép-európai romák iskolai- és karrier esélyeit másodgenerációs bevándorlókéval, európai összehasonlításban vizsgálják, feltárják a „látható kisebbségekkel” szemben megnyilvánuló többségi hozzáállás hasonlóságait és a szocio-kulturális különbségek elfogadására épülő, integratív közpolitikai gyakorlatokat. Az összehasonlító roma kutatások képezték alapját az Európai Unió elfogadott roma stratégiájának is.

Az interetnikus kapcsolatok és a negatív kötések dinamikájának vizsgálatában új irányzatot jelentenek az iskolai kapcsolatháló kutatások. E kutatások eredményei szerint az iskolai teljesítmények etnikai különbségeit és az egyenlőtlenségek újratermelődését az eltérő identitásformálódás, a magatartásbeli különbségek, az észlelt és hálózati úton befolyásolt státuszkülönbségek, a baráti és padtársi kapcsolatok szegregációja, az interetnikus kötések gyengébb stabilitása és a negatív kötések interetnikus vonatkozásai erősítik fel. Ugyanakkor a kutatások nem támasztják alá azt a vélekedést, hogy a különbségeknek az etnikai hovatarozással összefüggő iskolai ellenkultúra lenne a magyarázata. A hálózati kutatások új adalékokat szolgáltatottak a „Ki a cigány?”-vitához is egy újfajta operacionalizálás révén, amely átarsak etnikai percepciójának hálózati mérése segítségével azonosítja a roma tanulókat.

Nő kutatások

A társadalmi hátrányok és hátrányképző mechanizmusok vizsgálata értelemszerűen vezetett eltovábbi olyan csoportok kutatásához, amelyek hátrányának – esetleges kiszorulásának – hátterében a faji-pozicionálistól eltérő tényezők munkálnak. E csoportok és tényezők feltárása segítette a hátrány-képződés holisztikus megközelítésmódjának térnyerését. E tekintetben a legfontosabb hozzájárulást a társadalmi nemek kutatása hozta. A nő/gender kutatások legkiemelkedőbb hazai kutatói Bourdieu „férfiuralom” fogalmából kiindulva elsősorban azokkal a hátrányokkal foglalkoznak, amelyeket a nők a patriarchális társadalmi keretek között elszenvednek mind a családi, mind pedig a hierarchikusan szervezett társadalmi struktúrában betöltött helyük szerint. A családon belüli munkamegosztásnemi egyenlőtlenségei, a gondoskodás sztereotipikusan női feladatként történő tételezése – mélyen beépülve a nemekre vonatkozó normák és elvárások rendjébe, ezáltal a női identitásba szükségszerűen kihat a társadalmi munkamegosztásban betöltött pozíciókra is. A témában elsőként a Szalai Sándor által vezetett nemzetközi időmérleg kutatások már felhívták a figyelmet arra, hogy a nők aránytalanul túlterheltek a családi munkamegosztásban. Azáltal, hogy a férfi–nő egyenlőtlenségek és azok változó mértéke a szocializmus „reform-időszakában” is kutatott és a nyilvánosságban is elemzett téma volt, a rendszerváltás után – meglehetősen rendkívüli módon – hosszabb távú összehasonlító vizsgálatokra is mód nyílt. Különösen fontos és érdekes kérdésnek számított annak vizsgálata, hogy a gender-alapú egyenlőtlenségek hogyan transzformálódtak a piaci átalakulás időszakában, illetve, hogy az ideológiai–politikai változások és multiplicitások hogyan befolyásolták a nőkérdéssel kapcsolatos ideológiai és politikai diskurzust, és hogyan hatottak a közpolitikák formálódására.

A hazai kutatások részletesen feltárták a női munkavállalók horizontális és vertikális hátrányos megkülönböztetését, többek között azzal, hogy bemutatták, a gondoskodásra és áldozatvállalásra épülő ún. női munkák alacsony presztízsét, és azt, hogy az „üvegplafon”, „üveglift” és hasonló jelenségek miként tartósítják az ún. jövedelmi szakadékot nők és férfiak között. A nők közéleti, politikai részvételének alacsony szintje, az akadémiai, tudományos elitben való elenyésző részvétele szintén a fennálló gender rezsím következménye, amely nemcsak kutatási kérdésként fontos, hanem a közpolitika számára is kihívást jelent. Lényeges új eredmények születtek azokból a kutatásokból, amelyek a gender-alapú egyenlőtlenségeket és hátrányokat a faji és osztályalapú egyenlőtlenségekkel való kölcsönhatásukban vizsgálták. A kimutatott erős kölcsönhatások és az általuk generált új folyamatok leírásának új fogalma az interszekcionalitás. A termékeny fogalom bevezetése óta az interszekcionalitás jelenségeit kutatások számos egyéb területen – így a munkaerőpiaci folyamatokban, a területi éstelepülési egyenlőtlenségek terén, vagy az egészségügyhöz való hozzáférés réteg- és csoport- meghatározottságaiban – azonosították.

A társadalom mikro-szövege

Család, csoportközi viszonyok, kapcsolati háló

Család

A hazai családszociológiát a 70-80-as évektől nagyrészt a korban meghatározó strukturalista-funkcionalista megközelítés uralta. Az MTA Szociológiai Intézetében, illetve a KSH Népesedéstudományi Intézetében végzett kutatások főként Cseh-Szombathy László kutatói munkásságához kapcsolódtak, onnan indultak és ágaztak el többféle irányba. Így nemzetközi együttműködés keretében végzett összehasonlító kutatás folyt a családnak a társadalom szerkezetére és a társadalmi mobilitásra gyakorolt hatásáról; utat nyitott az életmódkutatás felé, és megjelentek kifejezetten a nők helyzetével foglalkozó kutatások is. Az elsősorban demográfiai problémaként tárgyalt témák, mint a család szerepében és funkcióiban végbement átalakulások (válás, egyszülős család, házasságkötés nélküli együttélés, születésszám csökkenése, a szülés elhalasztása stb.) erőteljesen reflektáltak a modernizálódó társadalomban lezajlott változásokra. Emellett a családi formák változásairól, a családi szerepekről, a családok működéséről, belső viszonyairól, a gyermeknevelés, a háztartási munkamegosztás, a jövedelemelosztás, stb. kérdéseivel foglalkozó vizsgálatok a témához később kapcsolódók számára kiindulást jelentettek a család fogalmán túlmutató, ún. gender kutatások felé is. Jóllehet ezeket a kutatásokat javarészt a múlt század második felében és végén végezték, eredményeik mind a mai napig érvényesek és támpontul szolgálhatnak a családdal, gyermekvállalással, demográfiai problémákkal foglalkozó közpolitikai döntések számára is.

Csoportközi viszonyok

A társadalmi nemek kutatása, beleértve a heteronormativitáson túli identitás- és életforma csoportok és személyek kérdéskörét, valamint az etnicitást a középpontba állító kutatásokat, olyan általános, elméleti kérdésekre irányítják a figyelmet, amelyek jelentősen gazdagítják a jelenkori szociológiai tudás körét azáltal, hogy az igazságosság, az elismerés politikája, vagy ellenkezőleg, az igazságtalanság, a diszkrimináció és kirekesztés jelenségét, mechanizmusait empirikus módon közelítik meg. A magyarországi csoportközi viszonyok részint hazai, részint nemzetközi összehasonlító vizsgálatai azt mutatják (DEREX, Group focused enmity, ESS, EWS), hogy a lakosság politikai kultúrája, mentális beállítottsága, csoportközi reprezentációinak szerkezete Európában párját ritkítóan merev, a Rokeach által zárt gondolkodásként jellemzett mintának felel meg. Ennek következtében a magyar lakosság körében évtizedek óta végzett vizsgálatok eredményei folyamatosan azt mutatják, hogy magas fokú az idegenség elutasítása és kiterjedt sugarú a szexuális, etnikai, vallási kisebbségekkel kapcsolatos negatív sztereotipizálás és előítéletesség. A romák elutasítottsága tartósan magas, az antiszemitizmus közepes mértékű és ingadozó, az idegenellenesség pedig az elmúlt néhányévben - feltehetően a migráció okozta morális pánik miatt - nagyon magas szintet ért el.

A nemzeti identitás vizsgálata Magyarországon 1995 óta több vizsgálati hullámban rendszeresen zajlik az ISSP keretében, országos reprezentatív mintákon. A kutatások a nemzeti identitás jellegzetes alakzatait különböztetik meg, kezdve a szélsőségesen sovén, kirekesztő nemzeti attitűdtől a másik végpontig: a nemzeti azonosulást más identitásokhoz képest nem kiemelten számon tartó, „kozopolita” beállítottságig. A nemzeti identitás tipikusalakzatai az eltelt évek során nem változtak jelentősen: a nemzeti büszkeség szerkezete

elsődlegesen történelmi-kulturális, tudományos és sportteljesítményeken alapszik. Ez a magyar nemzeti identitás kultúrnemzeti fejlődését bizonyítja, különös tekintettel a leszármazás és az anyanyelv szerepére.

Az emberi kapcsolatok hálózatai

A társadalmi tőkére irányuló hazai kutatások elsősorban a rendszerváltás utáni időszak sajátos normaváltozásai miatt kaptak nemzetközi figyelmet. Ezen felül az ilyen irányú kutatások, különösen a pozíció-alapú társadalmi tőke vonatkozásában, új empirikus mérőrendszer kialakításához és alkalmazásához is vezettek. Az empirikus kutatások alátámasztották a társadalmi tőke rendkívüli jelentőségét a mindennapi érvényesülés folyamataiban. Ugyanakkor Magyarországon – a granovetteri hipotézist részben cáfolva – az erős kapcsolatokra épülő társadalmi tőke munkához jutásban és a jövedelmi egyenlőtlenségekben játszott jelentőségét tapasztalhattuk a rendszerváltást követően.

A mikrotársadalmi kapcsolatok és szolidaritás változásáról, a barátságok kialakulását befolyásoló tényezőkről, így a barátok szűkebb vagy tágabb köréről, a barátságok mindennapi funkciójáról, valamint az egocentrikus kapcsolatok dinamikájáról is születtek fontos eredmények. Magyar kutatók bizonyították, hogy a barátságok kialakításában és a baráti kapcsolathálóban betöltött központi szerepben az empátikus képességeknek van meghatározó szerepük. Magyarországi kutatások a durkheimi anómia és a társadalmi tőke jelentőségét találták a gyermekvállalási folyamatokban és az öngyilkossági adatok ökológiai vizsgálatábanis.

A magyar társadalom rendszerváltás utáni kapcsolatrendszeréről és a társadalmi tőke jelentőségéről adnak számot az online tér kutatásai, köztük az (i)WiW hálózat kutatásai, magyar online fórumok elemzései, és a magyar online sajtó felhasználóinak vizsgálatai. Különösen a teljes magyar internet-felhasználói réteg zömét lefedő iWiW hálózat kutatása ad hű pillanatfelvételt a magyar társadalom kapcsolódási szerkezetéről egészen a hálózat kiüresedéséig. Az ilyen irányú kutatások jó korrajzot adnak, ugyanakkor a folytatást jelentősen megnehezíti az uralkodó vált facebook platform adatainak korlátozott kutatási hozzáférhetősége.

A munkahelyeken a szocialista korszak nemi emancipációját a nemi egyenlőtlenségek növekedése váltotta fel a felhalmozott társadalmi tőke tekintetében. A szocialista időszak és az átmenet éveire jellemző munkahelyi társadalmi kapcsolat- és normarendszer, amely kedvezett akár a teljesítmény-visszatartás normáinak is, belső stabilitása ellenére is a külső folyamatok miatt felbomlóban volt. Az informális kapcsolatok jelentősége átalakult, miközben a munkahelyi normarendszer személytelenebb és versenyzőbb irányba tolódott el, ahol a fokozottabb versenyben nagyobb jelentősége lett a fluktuációnak és a hálózati kulcsszereplők megtartásának. A sikeres szervezeti struktúrák kutatása rámutatott a kreatív rombolás meghatározó erejére az egymással összefüggő csoportok esetében. A nemzetközi irodalomban termékenyebbé vált a magyarországi kutatások során kifejlesztett *structural folds* koncepció, amely a különböző csoportok egymás közötti viszonyában átfedést jelentő kulcskötéseket takarja.

A rendszerváltás társadalmi és társas kapcsolatokra gyakorolt hatása több magyarországi kutatást is a nemzetközi tudományos érdeklődés homlokterébe emelt. A rendszerváltás idején a magyar társadalmi elit tőketranszformációjának, a politikai tőke gazdasági tőkévé való

átmentésének és a rekombináns tulajdon megjelenésének kitűnő leírását adta több tanulmány. Több vezető nemzetközi folyóiratban megjelent tanulmány kiemelte az elit transzformációjában lezajló folyamatok mikro-hatásait, például az oktatási döntésekben, a munkaerő toborzásában, felvételében és előmenetelében és a jóléti következmények tekintetében. A rendszerváltást követő átmeneti időszak kutatásai a legnagyobb magyar vállalatok közötti tulajdonosi kapcsolatok feltérképezésével a külföldi befektetések jelentőségére világítottak rá. A politikai váltógazdálkodás időszaka viszont a cégek politikai színeződését és sikereik politikai beágyazottságát mutatta. Ezzel párhuzamosan a korrupció és a kartellesedés viszonylatában is egyre hangsúlyosabb szerepet kaptak a hálózati összefonódások kutatásai, amelyek a tulajdonosi összefonódásokat, az átfedő vezető testületi tagságokat és a telephelyi azonosságokat vették figyelembe. A pályázati és közbeszerzési rendszerben több kutatás mutatott rá, hogy a sikerességben alapvető szerepet játszik a gazdasági szereplők és az önkormányzatok hálózati beágyazottsága.